

Bak Klára

Agrárjogi Tanszék

Témavezető: Réti Mária

A SZÖVETKEZETI VAGYONJOG ALAPKATEGÓRIÁIRÓL A MAGYAR ÉS A NÉMET SZÖVETKEZETI SZABÁLYOZÁS ALAPJÁN

Bevezetés

A XIX. században elsőként Angliában, majd később más európai és Európán kívüli államokban lezajló ipari forradalom átfogó gazdasági és társadalmi változást eredményezett. A korabeli gazdasági átalakulást elemző munkák kivétel nélkül említik, hogy Angliában a bank-, illetve hitelrendszer fejlődése, valamint a kereskedelmi hálózat erőteljes kiszélesedése a nagy tőkével rendelkező gazdasági szereplők piaci gazdasági pozícióját megerősítette, míg a kis- és közepes tőkével rendelkezők piaci helyzetére kedvezőtlenül hatott, melynek okán a kis- és középtőkével rendelkezők – piaci, s így egyben a társadalomban meglévő pozíciójuk megtartásához – vállalkozásuk működésének újragondolására kényszerültek.¹ Olyan sajátos szervezeti-jogi keret létrehozására volt szükségük, mely együttműködésen alapul, s mind gazdasági, mind társadalmi szempontból képes a kis- és középtőkével rendelkezőknek megoldást szolgálni. E szervezeti-jogi keretnek tehát kettős célt kellett biztosítania: egyrészt a versenypozíció megtartását, másrészt az érintettek társadalmi, szociális helyzetének stabilizálását.

Mindezen szempontokat figyelembe véve a Rochdale-i szövetkezők² 1844 decemberében alapszabályukban célul tűzték ki egy szolidaritáson, önsegélyen, összefogáson, kölcsönösségen alapuló társas vállalkozás létrehozását, mely nemcsak mint „homo economicus”, hanem mint „homo socialis” is funkcionál.³ Az alapszabály

¹ A kor gazdaságának, társadalmának bemutatására ld. BIRCHALL 2003, 5. o., [http://www.acdivocacoopex.org/acdivoca/CoopLib.nsf/dfafe3e324466c3785256d96004f15a8/e23f0c803fc6060485256ef400575ed8/\\$FILE/Rediscovering%20the%20Cooperative%20Advantage.pdf](http://www.acdivocacoopex.org/acdivoca/CoopLib.nsf/dfafe3e324466c3785256d96004f15a8/e23f0c803fc6060485256ef400575ed8/$FILE/Rediscovering%20the%20Cooperative%20Advantage.pdf), 2012. 06.07.

² Rochdale Pioneers – az első jelenkori értelemben vett szövetkezet alapítói

³ A jelenkori elemzők közül Johann BRAZDA, Jost W. KRAMER, Juhani LAURINKARI, Robert SCHEDIWIY elemezték többek között részletesen a szövetkezet természetét Anders als

megalkotásakor ahhoz, hogy az említett, versenypiaci viszonyok között szokatlan szempontok is érvényre jussanak, szükség volt az alapítás, a működés, a vagyoni jog, illetve a felelősség körében sajátos szabályok érvényre juttatására. Ezek a részletszabályok biztosították, hogy a szövetkezetben a fent megjelölt értékek, illetve rajtuk keresztül az említett szövetkezeti kettős célkitűzés megvalósuljon.

A Rochdale-i szövetkezet várakozást felülmúló gazdasági eredményessége ahhoz vezetett, hogy a XX. század elejére eme altruista jelleggel, valamint vegyes motiváltsággal rendelkező társas vállalkozási forma sajátos részletszabályaival világszonylatban a kis- és középtőkével rendelkezők szervezeti-jogi keretévé vált a gazdaság számos területén.⁴ A szövetkezetre jellemző sajátos szabályok érvényesülését az egyes nemzeti szabályozásokban az 1895-ben létrejött, érdekvédelmi tevékenységet folytató, továbbá nemzetközi viszonylatban a szövetkezetekre irányuló egyes nemzeti szabályozások elemzését, felülvizsgálatát végző nemzetközi szervezet, a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének⁵ (a továbbiakban SZNSZ) tevékenysége segítette elő. Az SZNSZ elsődleges célja volt, és célkitűzése azóta is, hogy a szövetkezet működését átható alapelvek meghatározásával, majd utóbb a szövetkezet definíciójának és a szövetkezeti értékek rögzítésével⁶ zsinórmértéket adjon a nemzeti szabályozásoknak. Az SZNSZ működése eredményeképpen így a szövetkezetekre az egyes főbb szabályozási területeket tekintve – mint alapítás, működés, vagyoni jog, felelősség – az SZNSZ által megfogalmazott alapelvekkel, értékekkel, definícióval harmonizáló európai nemzeti szabályozások jöttek létre.

Jelen dolgozat a szövetkezet működését gazdasági-jogi szempontból leginkább meghatározó szabályozási területet, a szövetkezet vagyoni jogi szabályozását mutatja be akként, hogy a szövetkezet gazdasági működése főbb ismérveinek jellemzését követően, a magyar és a német szövetkezeti vagyoni jogi szabályozást dol-

die Anderen, Eine unbefangene Annäherung an Genossenschaften, Sozialwirtschaft und Dritten Sektor, CT Salzwasser-Verlag GmbH & Co. KG, Bremen, 2006 című munkájukban, ld. erre különösen u. o. 21-33. o.

⁴ Ld. erről a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének statisztikáját: <http://www.ica.coop/members/member-stats.html>, 2012. 06.07.

⁵ Angol elnevezése: International Co-operative Alliance (ICA) Ez a nemzetközi szintű szervezet az egyes nemzeti szabályozások felülvizsgálata nyomán 1934 óta rögzíti a szövetkezetek működésének azon alapelveit, amelyek a valódi értelemben vett szövetkezet ismérvei. Iránymutatásul az egyes nemzetközi szabályozások számára 1995-ben a szövetkezet definícióját is kimunkálta, továbbá taxációt fogadott el a szövetkezetekre jellemző értékekről. Ld. erről: PÁL 2009, 19-34. o.

⁶ A szövetkezet definíciójának és szövetkezeti értékeknek a meghatározására az SZNSZ 1995. szeptember 22-i konferenciáján került sor. Az SZNSZ Állásfoglalását „a szövetkezeti identitásról” ld. angol, francia és spanyol nyelven: <http://www.ica.coop/ica/rules.html>, 2012. 06. 07.

gozza fel jogösszehasonlító módszerrel, elemezve a szövetkezeti vagyongazdasági jellegzetességeit, főbb jogi kategóriáit.

I. A szövetkezés gazdasági lényegéről, a Rochdale-i szövetkezet alapszabályának főbb vagyongazdasági rendelkezéseiről

A szövetkezés gazdasági lényegének ismertetése körében elsődlegesen hangsúlyozandó a szövetkezet működését átható, már említett kettős célkitűzésrendszer, ami legfőbb meghatározója volt a Rochdale-i szövetkezet, majd utóbb a mintáján alapuló szövetkezetek szervezeti, gazdasági, különösen vagyongazdasági működése szabályozásának.⁷

A szövetkezeti vagyongazdasági szabályok kialakításának a szövetkezet kettős célrendszeréből, illetve a szövetkezeti tagsági jogviszony⁸ természetéből adódó másik meghatározó tényezője a szövetkezet ügyletkötési rendszerének differenciáltsága. A szövetkezet gazdasági ügyletkötési rendszerének elemzéséhez a szabályozási terület egyik legkiválóbb képviselőjének tekinthető Ihrig Károlynak „A szövetkezetek a közgazdaságban”⁹ című munkáját vettem alapul.

Annak érdekében, hogy a nyereségszerzés mellett a kölcsönösség és a szolidaritás elve is érvényre jusson, kettős ügyletkötési rendszer jellemzi ezt a társas vállalkozási formát. A szövetkezet gazdasági ügyletei eltérő jegyekkel rendelkeznek a piac egyéb szereplői/jogalanyai, illetve a tagok viszonylatában.

A szövetkezet versenypiaci ügyletkötéseinek célja, hasonlóan más társas vállalkozások gazdasági motivációihoz, a minél nagyobb mértékű nyereség megszerzése. Ihrig ezen ügyletkötéseket nevezi a szövetkezet „külső ügyleteinek”.

Kifejezetten a szövetkezetekre jellemző azonban, hogy a tagokkal kötött ügyleteket – Ihrig terminológiája szerint az úgy nevezett „belső ügyleteket” – más társas vállalkozásoktól eltérő ismérvek jellemzik. A belső ügyletek fő gazdasági rendező elvei ugyanis a tagi érdekek elsődlegessége mentén alakulnak. A szövetkezet a

⁷ A szövetkezet gazdasági lényegéről a szabályozási terület több kiemelkedő képviselője készített elemzést, így például Nagy Ferencz és Kuncz Ödön. Ld. erre NAGY 1906, 14. o., továbbá KUNCZ 1935, 14. o.

⁸ A szakirodalom egybehangzó álláspontja szerint a szövetkezeti tagsági jogviszony komplex. A szövetkezeti tag tulajdonosa, de felhasználója (ügyfele) is a szövetkezetnek, ugyanakkor annak irányításában is részt vesz. E körben szükséges azt megjegyezni, hogy a tradicionális rendezőelv „az egy tag egy szavazat elve”, az angol alapítású első szövetkezet óta alapvetően irányadó a magyar és a nemzetközi szövetkezeti jogban.

⁹ IHRIG 1937, A szövetkezeti külső és belső ügyletek elemzésére ld. továbbá RÉTI 2010, 26-27. o.

tagok érdekében működik, a tagi gazdaságokat összefogó, illetve azokat koordináló, továbbá a tagi üzemeket gazdasági szempontból kiegészítő szerepet tölt be.¹⁰ Mindezekből adódóan a szövetkezet gazdasági működésének célja minden esetben megegyezik a tagok gazdasági célkitűzéseivel. Rögzíthető továbbá az is, hogy a szövetkezet és a tag érdekének összefonódása miatt a szövetkezet a tagok kárára nem nyereszkedik. Arra tekintettel pedig, hogy a tag és a szövetkezet gazdasági kapcsolatát szoros egymásra utaltsága, illetve a tag személyes közreműködésének alapszabályban rögzített kötelezettsége jellemzi, a nyereségfelosztásnál speciális szabályok érvényesülnek. Ihrig a szövetkezeti nyereséggel kapcsolatosan azt a helytálló számszaki következtetést rögzítette, hogy tulajdonképpen a szövetkezetben a vagyon transzformálódik, mégpedig a szövetkezet fajtájától függően akképpen, hogy a szövetkezeti tag a szövetkezet adózott tiszta eredményéből elsődlegesen annak arányában részesedik, amilyen mértékű gazdasági együttműködése a szövetkezettel. Ezt a nyereségfelosztási módot nevezzük „a visszatérítés a vásárlás arányában elvnek”, illetve Rochdale Plan-nek, ugyanis ezt az elvet elsőként a Rochdale-i szövetkezők rögzítették alapszabályuk 22. pontjában.¹¹ A szabályozási koncepcióból észlelhető a szövetkezet azon sajátossága, miszerint a tag és a szövetkezet viszonylatában a szolidaritás, az önsegély elve akként jut érvényre, hogy a tag szövetkezetben/szövetkezetnek végzett tevékenysége játssza az elsődleges szerepet nyereségfelosztás esetén, és nem a vagyoni hozzájárulásának mértéke. Az alapszabály által meghatározott százalékos mértékben a szövetkezet esetében is érvényesül a társas vállalkozásokra jellemző, a tagok vagyoni hozzájárulása alapján történő részesedés a nyereségből, vagyis az osztalék elv,¹² de csak másodlagosan. Fontos még a szövetkezet gazdasági működésével kapcsolatosan a Rochdale-i szövetkezet egy további sajátos vagyoni jogi kategóriájára, a kötelező tartalékalapra utalni. A kötelező tartalékalap képzése alapszabályban lefektetett követelmény volt. A tartalékalappal képzett vagyont a szövetkezet a tagok részére történő jutta-

¹⁰ A szövetkezetnek ezt a sajátos működési elvét nevezi a szövetkezeti jogi nemzetközi és magyar szakirodalom az „üzemkiegészítés elvének”.

¹¹ Az alapszabály 22. pontja eredeti, angol nyelven: „That at each quarterly general meeting the officers in their financial statement shall publish the amount of profits realized by the society during the preceding quarter, which shall be divided thus; – interest at the rate of 3½ per cent, per annum shall be paid upon all shares paid up

previous to the quarter's commencement; the remaining profits shall be paid to each member in proportion to the amount of money expended at the store. „Az alapszabály eredeti, angol nyelvű szövegét ld. http://www.rochdalepioneersmuseum.coop/wp-content/uploads/2012/03/toadLaneBrochure_English.pdf; 2012. 06.13.

¹² Uo.

tásokra és támogatásokra használta fel. E körben szükséges megjegyezni, hogy az egyes európai szövetkezeti szabályozásokban a Rochdale-i alapszabályban rögzített tartalékalap nem minden esetben jelenik meg, illetve az egyes szövetkezeti szabályozásokban jogi kategóriaként szereplő tartalékalap nem minden esetben rendelkezik a Rochdale-i szövetkezetben elkülönített tartalékalap jogi természetével.

A szövetkezet gazdasági működése tekintetében az eddig részletezett rendező elveken kívül szükséges még további, a gazdasági működésre jellemző sajátos ismertetőjegyeket bemutatni. A szövetkezet és a tag összefonódott gazdasági együttműködéséből ugyanis okszerűen következnek egyéb üzemgazdasági sajátosságok. Ilyen egyedi jellemző, hogy a szövetkezet képes a közvetítői díj megtakarítására, azaz költséghatékonyabb működésre a személyes közreműködési kötelezettségnek köszönhetően.

Közgazdasági szempontból a sajátos működés következménye az is, hogy a szövetkezet a kereslet-kínálat terén kiegyensúlyozó szerepet képes betölteni, mégpedig akként, hogy szövetkezeten belül rendezi a tagi gazdaságok szükségleteinek és kínálatainak egyensúlyát, vagyis a szövetkezeten belül egyfajta irányító hatással bír az egyes tagi gazdaságok tevékenységére. Ennek a hatásnak az egyes társadalmak gazdaságára kifejtett jelentősége is elvitathatatlan. Míg az eddig felsorolt gazdasági, vagyonyjogi jellemzők kifejezetten a szövetkezet Janus-arcúságára vezethetők vissza, addig a további, sajátos gazdasági jellemzője a szövetkezetnek a társadalmi szervezetek sajátjának tekinthető nyitott tagság tételéből¹³ következik. Arról van szó ugyanis, hogy az ésszerűségi korlátok közötti szabad be- és kilépés lehetőségéből következően, vagyis a szövetkezet előre meg nem határozott, le nem zárt taglétszámából adódóan, jegyzett tőkéje nem rögzített olyan módon, mint a társas vállalkozások esetében. A szövetkezetből való szabad be- és kilépés lehetőségéből ugyanis okszerűen következik, hogy jegyzett tőkéje változhat. A szövetkezeti jog területének kiváló szakértője, Galovits Zoltán „Magyar szövetkezeti jog” című munkájában a szövetkezet változó tőkéjét illetően a következőképpen fogalmaz: „A tagok meg nem határozott száma, a tagok számában és személyében folyton előforduló változások, és az ezek folytán mindig ingadozó társasági vagyon (société a capital variable) képezik a szövetkezet fő, a többi kereskedelmi és magánjogi társaságoktól megkülönböztető jellemvonását.”¹⁴ A magyar és a nemzetközi szövetkezeti jog egyik legmeghatározóbb szaktekintélye, Kuncz Ödön pedig a

¹³ Az SZNSZ hatályos nemzetközi szövetkezeti alapelveket magában foglaló taxációjában „önkéntes és nyitott tagság elvéként” definiált a szövetkezet eme jellemzője.

¹⁴ GALOVITS 1901, 28. o.

nyitott tagsággal kapcsolatosan a következőket rögzíti: „*A tagfluktuáció és az ezzel kapcsolatos vagyonfluktuáció a szövetkezetnek a rt.-gal szemben legjellemzőbb jogi karakterisztikája.*”¹⁵

Összefoglalóan a szövetkezet gazdasági tartalmával kapcsolatosan megállapítható, hogy e szervezeti-jogi keretet – kettős célkitűzésrendszerének és tagsági jogviszonya sajátos tartalmának következtében – egyedülálló, összetett, társadalmi és gazdasági hatását tekintve komplex jelentőségű szervezeti/gazdasági rendszer jellemzi, sajátos elvek, vagyoni jogi szabályok érvényesülésével. A vagyoni jogi szabályok tartalma azonban függ az adott szabályozási környezet gazdasági, társadalmi berendezkedésétől, jogi kultúrájától is, így érdemes megvizsgálni, hogy e szervezeti-jogi keret nemzetközi elterjedésével, miként kerültek bele a szövetkezetre jellemző speciális vagyoni jogi szabályok bizonyos nemzeti joganyagokba.

II. A szövetkezeti vagyoni jog magyar és német szabályozásáról

1. Az 1875. évi XXXVII. törvénycikk (Kereskedelmi Törvény), a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898. évi XXIII. törvénycikk és a Német Birodalmi Szövetkezeti törvény¹⁶ vagyoni jogi szabályairól

Ahhoz, hogy átfogó, és hiteles képet kaphassunk a magyar illetve német szövetkezeti vagyoni jogi szabályozásról, azok főbb jogi kategóriáiról, a hatályos vagyoni jogi szabályok bemutatásán túl elengedhetetlen magyar viszonylatban az 1875-ben hatályba lépett, a szövetkezeteket elsőként átfogóan szabályozó Kereskedelmi Törvény (a továbbiakban: KT), valamint a jelenkori szabályozás számára is mintaértékűnek tekintendő, a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898. évi XXIII. törvénycikk vagyoni jogi rendelkezéseinek feldolgozása. Német viszonylatban pedig a ma hatályos német szövetkezeti törvény¹⁷ rendelkezéseinek alapjául szolgáló Német Birodalmi Szövetkezeti törvény¹⁸ (a továbbiakban: Birodalmi törvény) elem-

¹⁵ KUNCZ 1928, 493. o.

¹⁶ „Reichsgesetz betreffend die Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften” vom 01. Mai 1889, a törvény szövegét ld. eredeti német nyelven http://de.wikisource.org/wiki/Gesetz_betreffend_die_Erwerbs-_und_Wirtschaftsgenossenschaften, 2012.06.07.

¹⁷ A német hatályos szövetkezeti törvény elemzésére ld. LANG – WEIDMÜLLER 2006, 1-1154. o. A törvény szövegét ld. még: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/geng/gesamt.pdf>, 2012. 06.07.

¹⁸ Az 1889. május 1-jén hatályba lépett Német Birodalmi Szövetkezeti törvény szabályozása döntően a Hermann Schultze-Delitzsch által kimunkált első porosz szövetkezeti törvény rendel-

zése. A jogszabályok feldolgozásával kapcsolatosan rögzítendő, hogy a német szövetkezeti szabályozás jelentős hatással bírt a magyar szövetkezeti jogalkotásra, így sok esetben egyezőség, illetve hasonlóság fedezhető fel a német és a magyar vagyoni jogi szabályok ismertetése kapcsán.

A nyitott tagság elvéről

Egyezőség a szabályozási koncepcióban, hogy sem a Birodalmi törvény, sem a KT nem tartalmazott kifejezett utalást a szövetkezet vagyoni jogi sajátosságaira, azonban mindkettő rögzítette a nyitott tagság tételét a „le nem zárt taglétszám”,¹⁹ illetve a „meg nem határozott számú tag”²⁰ kifejezéssel. A nyitott tagság elvéből okszerűen következik a szövetkezet gazdasági lényegének egyik ismérvét jelentő változó tőke elve, ahogy az korábban részletesebben kifejtésre is került.²¹

A tagi vagyoni hozzájárulás szabályozásáról

A KT szabályozásának egyik sajátossága volt, hogy a tagsági jogviszony alapítása, illetve létrejötte körében vagyoni jogi rendelkezéseket nem tartalmazott, e kérdést teljes körűen az alapszabály hatáskörébe utalta. Ez azt jelenti tehát, hogy a KT teljes mértékben az alapító tagok döntésére bízta, hogy szükséges-e vagyoni hozzájárulás teljesítése a tagsági jogviszony létrejöttéhez. Álláspontom szerint a KT szabályozási felfogása túlságosan megengedő volt e tekintetben. Szükséges itt megjegyezni, hogy a korabeli szakirodalom sem vallott egységes nézetet a kötelező vagyoni hozzájárulás jogszabályi szintű rögzítéséről. Hermann Schultze-Delitzsch, az első porosz szövetkezeti törvény kimunkálója,²² aki Németországban az ipari szövetkezetek meghonosítását tűzte ki célul, „...a tagok üzletrészeit a szövetkezet üzletvitelének első és nélkülözhetetlen feltételének tekintette.”²³ Álláspontja szerint:

kezéseiben nyugodott. A Birodalmi Szövetkezeti törvény logikusan felépített, mintaértékű, részletes szabályokat tartalmazott a szövetkezetekre nézve mind az alapítás, a működés, a felelősség és a vagyoni jog területén.

¹⁹ Birodalmi törvény 1. § Gesellschaften von nicht geschlossener Mitgliederzahl, welche die Förderung des Erwerbes oder der Wirtschaft ihrer Mitglieder mittelst gemeinschaftlichen Geschäftsbetriebes bezwecken (Genossenschaften) ...erwerben die Rechte einer „eingetragenen Genossenschaft“ nach Maßgabe dieses Gesetzes.

²⁰ KT 223. § „Szövetkezetnek ezen törvény értelmében meg nem határozott számú tagokból álló azon társaság tekintetik, mely tagjai hitelének, keresetének vagy gazdálkodásának közös üzletkezelés mellett illetőleg a kölcsönösség alapján előmozdítására alakul.”

²¹ Ld. erről a 15. sz. lábjegyzetet

²² RÉTI 2010, 52. o.

²³ GALOVITS 1901, 93. o.

„Aki ennek nem akar megfelelni, annak nincs erkölcsi ereje, aki ennek nem tud megfelelni, annak nincs meg a szükséges anyagi ereje, mely kettő nélkül az önsegegyről, melyet a szövetkezettel elérni akarunk, szó sem lehet.”²⁴ Eltérő nézetet vallott azonban Raiffeisen,²⁵ akinek célja a kis tőkével rendelkező gazdálkodó réteg megerősítése volt a mezőgazdasági hitelszövetkezeteken keresztül. Raiffeisen hangsúlyozta, hogy eltérően a városi gyakorlattól: „A vidéken a helységben lakó családok összeállásából alakul a szövetkezet és mivel ezek egész vagyonukkal le vannak kötve, tehát házukkal, udvarukkal, földjeikkel és sok pénzt érő ingatlanikkal kellő biztosítást nyújtanak még az esetben is, ha vagyonuk nem tehermentes, mert a közösen biztosított összeg busásan fedezi a tagok pénzügyi szükségletét.”²⁶ Észlelhető tehát, hogy miként a szövetkezet gazdasági lényegét adó visszatérítés elvét, illetve korlátozott osztalék elvét a gyakorlat munkálta ki, a vagyoni hozzájárulás teljesítésének kötelezettsége tekintetében is gyakorlati indokok jelentek meg, azt támogatva, illetve ellenezve.

A KT szabályozási koncepcióját elemezve azonban leszögezhető, hogy e törvény inkább szabályozási struktúrájából adódóan, a szövetkezetet érintő keretjellegű szabályozására figyelemmel utalta alapszabályi hatáskörbe a vagyoni hozzájárulás, vagyis az üzletrészképzés kötelezettségének kérdését, továbbá az üzletrész mértékének esetleges meghatározását, illetve az egyes üzletrészek értékének egyenlőségére vonatkozó szabályozást, nem kifejezetten gazdaságelméleti okokból. Kuncz Ödön a KT szövetkezeti szabályozásával kapcsolatosan akként fogalmazott, hogy „A gazdasági szabadság gondolata diadalmaskodik a KT szövetkezeti jogán.”²⁷ Annak okán, hogy a KT keretjellegű rendelkezései jogbiztonsági szempontból nem minősültek kielégítőnek a szövetkezetekre vonatkozóan, a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898. évi XXIII. törvénycikkben²⁸ (a továbbiakban Szövetkezeti törvény) részletszabályokat is törvényi szinten rögzítettek. Nagy Ferenc, aki a Szövetkezeti törvény megalkotója volt, az új jogszabállyal kapcsolatosan a következőket fogalmazta meg: „Mihelyt azonban a kereskedelmi törvény hézagai kitöltetnek, s az eddigieknél hatályosabb rendszabályok állítatnak fel a visszaélé-

²⁴ Uo.

²⁵ NAGY 1898, 41. o.

²⁶ GALOVITS 1901, 93. o.

²⁷ KUNCZ 1935, 489. o.

²⁸ Szükséges a törvény tárgyi hatályával kapcsolatosan megjegyezni, hogy Nagy Ferenc a hitelszövetkezetekre modellezte az önálló törvényt, mert „1897-ben a magyar korona területén 1539 különböző szövetkezet működött, melyek között 1199 hitel-, 340 egyéb célú szövetkezet.” Az idézetet ld. NAGY 1898, 1. o.

sekkel szemben, fel lehet tételezni, hogy a mai rendszer teljesen be fog válni.”²⁹ A Szövetkezeti törvény vagyoni jogi rendelkezéseit áttekintve megállapítható, hogy ez a jogszabály – pótolva a szövetkezeti szabályozás korábbi hiányosságait – már rögzítette többek között a tagok üzletrészejegyzési kötelezettségét akként, hogy minden tag köteles volt jogszabály erejénél fogva minimum egy üzletrészt befizetni.³⁰ Ez a jogi aktus feltétele volt a tagsági jogviszony létrejöttének. Az üzletrészejegyzés kötelezővé tételére azért is volt szükség, mert ez a törvény a tagok korlátozott felelősségét ismerte csak. A korlátolt felelősség pedig a tagok esetében a befizetett üzletrész alapján határozható meg.

A Német Birodalmi törvény a vagyoni hozzájárulás teljesítésének szabályozása körében – a Nagy Ferencz által kimunkált szövetkezeti törvénnyel egyező módon – a tag kötelezettségeként írta elő a jegyzett tőke fizetését³¹ akként, hogy a vagyoni hozzájárulás teljesítésére irányuló részletszabályok meghatározását alapszabályi hatáskörbe utalta.

A tag felelősségéről

A vagyoni jogi szabályok elemzésekor az alapítás körében a vagyoni hozzájárulás teljesítésének kérdésén kívül a tagi felelősség vagyoni jogi vonatkozását szükséges még megemlíteni. E körben érdemes megjegyezni, hogy a Birodalmi törvény tagi felelősségre vonatkozó szabályozása mintaértékűnek tekintendő. E törvény mind a KT, mind a Szövetkezeti törvény felelősségi szabályainál cizelláltabb szabályozási tartalommal rendelkezett. A német törvény alapján korlátlan, illetve korlátolt felelősséggel lehetett szövetkezetet alapítani.³² Korlátlan felelősség esetén a tagok a

²⁹ NAGY 1898, 5. o.

³⁰ Szövetkezeti törvény 10. §

³¹ Birodalmi törvény 7. §: Das Statut muß ferner bestimmen: ... 2. den Betrag, bis zu welchem sich die einzelnen Genossen mit Einlagen betheiligen können (Geschäftsantheil), sowie die Einzahlungen auf den Geschäftsantheil, zu welchen jeder Genosse verpflichtet ist; dieselben müssen bis zu einem Gesamtbetrage von mindestens einem Zehnthelle des Geschäftsanteils nach Betrag und Zeit bestimmt sein;

³² Birodalmi törvény 2. §: Die Genossenschaften können errichtet werden: 1. dergestalt, daß die einzelnen Mitglieder (Genossen) für die Verbindlichkeiten der Genossenschaft dieser sowie unmittelbar den Gläubigern derselben mit ihrem ganzen Vermögen haften (eingetragene Genossenschaft mit unbeschränkter Haftpflicht);

2. dergestalt, daß die Genossen zwar mit ihrem ganzen Vermögen, aber nicht unmittelbar den Gläubigern der Genossenschaft verhaftet, vielmehr nur verpflichtet sind, der letzteren die zur Befriedigung der Gläubiger erforderlichen Nachschüsse zu leisten (eingetragene Genossenschaft mit unbeschränkter Nachschußpflicht); 3. dergestalt, daß die Haftpflicht der Genossen für die

szövetkezet hitelezői irányába főszabály szerint teljes vagyonukkal feleltek. Korlátolt felelősséggel a szövetkezet kétféleképpen működhetett. Jogbiztonsági szempontból lényeges a német törvény azon szabályozási tartalma, miszerint a szövetkezetnek a nevében fel kellett tüntetni, hogy milyen felelősségi mód szerint működik.³³

A KT a felelősség kérdését akként rendezte, hogy korlátolt és korlátlan tagi felelősséggel is engedett szövetkezetet alapítani.³⁴ A Birodalmi törvénnyel való összehasonlítás körében azonban rögzíteni kell, hogy míg a német törvény három különböző felelősségi alakzatra tartalmazott részletes szabályozást, precízen meghatározva az egyes vagyoni jogi kategóriákat, addig a magyar KT az általa szabályozott két felelősségi alakzatot a főbb rendelkezések szintjén tárgyalta. Egyezőség viszont, hogy jogbiztonsági szempontok okán a KT is a megnevezésben feltüntetni rendelte a felelősség korlátlan illetve korlátolt voltát.³⁵ A Nagy Ferencz által megalkotott Szövetkezeti törvény csupán korlátolt felelősséggel engedett szövetkezetet alapítani.³⁶

Az üzletrész meghatározásáról, valamint a nyereségfelosztás módjáról

A szövetkezet gazdasági tartalmának sajátosságaira nézve jelentőséggel bírt a tag vagyoni hozzájárulását megtestesítő, a KT, a Szövetkezeti törvény, illetve a Birodalmi törvény által is üzletrészként definiált vagyoni jogi kategória. Szükséges e körben arra kitérni, hogy a Birodalmi törvény a vagyoni jog e szeletét magas fokú precizitással szabályozta akként, hogy az üzletrész,³⁷ mint vagyoni jogi kategória mellett, mely „a tagok alapszabályszerű befizetéseinek legmagasabb összegét jelenti”,³⁸ meghatározta az üzleti vagyoni illetőség,³⁹ mint elkülönült vagyoni jogi

Verbindlichkeiten der Genossenschaft sowohl dieser wie unmittelbar den Gläubigern gegenüber im Voraus auf eine bestimmte Summe beschränkt ist (eingetragene Genossenschaft mit beschränkter Haftpflicht).

³³ Uo. 3. § Die Firma der Genossenschaft muß vom Gegenstande des Unternehmens entlehnt sein und entsprechend der im §. 2 vorgesehenen Art der Genossenschaft die daselbst bestimmte zusätzliche Bezeichnung enthalten

³⁴ KT 226. §: „...a tagok a szövetkezet kötelezettségeiért korlátlan, vagy korlátolt felelősséget vállalnak-e; és ha ez utóbbi esetben a felelősség a törvényben meghatározott mértéken túl terjesztetik ki, ezen felelősség terjedelmét.”

³⁵ KT 226. §

³⁶ A KT és a Szövetkezeti törvény felelősségi viszonyaira a német szövetkezeti szabályozásra is figyelemmel ld. RÉTI 2005, illetve KUNCZ 1928, 494-495. o.

³⁷ Német terminológiával Geschäftsanteil, ld. Birodalmi törvény 7. §: „... Betrag, bis zu welchem sich die einzelnen Genossen mit Einlagen beteiligen können (Geschäftsanteil).”

³⁸ GALOVITS 1901, 99. o.

kategória pontos gazdasági tartalmát. A törvény értelmében az üzleti vagyoni illetőség a tagok üzletrészre történő befizetéseinek a tagra jutó osztalékkal növelt, illetve a tag üzletrészét terhelő veszteséggel csökkentett mindenkori összege.

A KT, eltérően a Birodalmi törvénytől, annak az üzletrészre irányuló részletező szabályozási felfogásától, – ahogy már említettem – keretszabályozást nyújtott az üzletrész tekintetében. A Nagy Ferencz által kidolgozott Szövetkezeti törvény azonban precíz kimunkáltsággal rendezte az üzletrészre, mint jogi kategóriára jellemző sajátosságokat is. A törvény akként rendelkezett, hogy az üzletrész névre szól, továbbá meghatározta az egy üzletrész maximális értékét is, melyet 100 koronában jelölt meg.⁴⁰ Ahogy azt korábban rögzítettük, a KT a nyereség és a veszteség felosztása tekintetében sem tartalmazott szabályokat, hanem a tagok döntési kompetenciájába sorolta az adózás utáni eredmény felosztásának kérdését, mégpedig akként, hogy alapszabályban kellett rendezniük a nyereség jogi sorsát.

A Birodalmi törvény illetve a Szövetkezeti törvény viszont már rögzítette a nyereségfelosztás rendjét. Mindkét törvény tartalmazta a felosztható nyereség definícióját.⁴¹ A Szövetkezeti törvény e körben rendelkezett egy sajátos jogi kategóriáról, a tartalékalapról. A tartalékalap a Rochdale-i szövetkezet kötelező tartalékától eltérő jogi természettel rendelkezett, mert nem a tagok támogatása céljából került elkülönítésre, hanem esetleges veszteségfedezés végett. Tekintettel arra, hogy a Szövetkezeti törvény kifejezetten a hitelszövetkezetekre tartalmazott rendelkezéseket, biztosítani kellett, hogy a pénzügyi felmerülő veszteségét fedezni tudja, hiszen egy hitelszövetkezet veszteségessége adott esetben a tagok kárán is túlmutató következményekkel járhat. Mindezekre tekintettel a Szövetkezeti törvény az 5 %-ot meghaladó nyereséget kógens rendelkezéssel a tartalékalapba utalta, illetve további korlátozó rendelkezést tartalmazott a nyereség felosztására vonatkozóan akként, hogy csak a vagyoni hozzájárulását teljes mértékben teljesítő tag részesülhetett osztalékban. A szövetkezeti tag jegyzett tőkéje utáni osztalékfizetés további korlátként határozták meg, hogy a szövetkezet vesztesége miatt csökkentett tagi

³⁹ Német terminológiával Geschäftsguthaben, ld. Birodalmi törvény 19. §: ... Die Verteilung geschieht für das erste Geschäftsjahr nach dem Verhältniß ihrer auf den Geschäftsantheil geleisteten Einzahlungen, für jedes folgende nach dem Verhältniß ihrer durch die Zuschreibung von Gewinn oder die Abschreibung von Verlust zum Schlusse des vorhergegangenen Geschäftsjahres ermittelten Geschäftsguthaben.”

⁴⁰ Szövetkezeti törvény 11. §

⁴¹ Birodalmi törvény 19. §, ld. 40. lábjegyzet; Szövetkezeti törvény 12. §: Osztalékkép felosztás alá a tagok között csak az kerülhet, ami az évi mérleg szerint mint tiszta nyereség – a tartalékalapra fordítandó összeg levonása után – megmarad.

jegyzett tőkét elsődlegesen pótolni kell, utána volt lehetőség tag részére osztalékot fizetni.⁴² A tartalékalap minél gyorsabb képzése végett kiegészítő szabályként érvényesült, hogy amíg a tartalékalap az összes üzletrészek névértékének felét el nem érte, arra a tiszta nyereségnek legalább tíz százalékát kellett fordítani.⁴³

2. A hatályos magyar szövetkezeti törvény, azaz a szövetkezetéről szóló 2006. évi X. törvény vagyoni jogi szabályozásáról

A hatályos magyar szövetkezeti törvényre (a továbbiakban Sztv.) nagyon erőteljesen hatott a német szövetkezeti szabályozás, de összességében megállapítható, hogy a német hatályos szövetkezeti vagyoni jog, mely döntő mértékben a Birodalmi törvény elemzése kapcsán részletezett vagyoni jogi kategóriákat tartalmazza, cizelláltabb szabályozással rendelkezik a vagyoni jogi rendelkezéseket illetően.⁴⁴

A nyitott tagság és változó tőke elvéről, illetve a részjegytőkékről

Kiemelendő, hogy eltérően a korábban részletezett szövetkezeti definícióktól, a hatályos magyar szövetkezeti törvény fogalom-meghatározása már tartalmazza a változó tőke elvét, nemcsak a nyitott tagság elvének rögzítése folytán következtethetünk a szövetkezet eme gazdasági sajátosságára. További lényeges jellemzője a szövetkezet definíciójának, hogy kifejezetten kiemeli a részjegytőkét – mégpedig akként –, hogy annak meghatározott összegét a szövetkezet alapszabálya tartalmazza.⁴⁵

⁴² Uo. 13. §: A felosztható nyereség (12. §) első sorban az üzletrészek közt az üzleti év elején mutatkozó befizetések arányában osztandó fel; úgy azonban, hogy az osztalék öt (5) százalékot meg nem haladhat s csak akkor fizethető ki, ha az üzletrész már teljesen befizettetett, vagy a veszteség folytán csökkent üzletrész kiegészítettett.

⁴³ Uo. 12. §

⁴⁴ A német szabályozás hatása mellett ki kell emelni, hogy a hatályos magyar szövetkezeti szabályozás megfelel az Európai Unió szövetkezeti jogának, azaz harmonizál az EU Tanácsának „Az Európai Szövetkezet Statutumáról” szóló 1435/2003. Rendeletében foglaltakhoz. Az EU Tanácsi rendeletre ld. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2003R1435:20030821:HU:PDF>, 2012.06.07.

⁴⁵ Sztv. 7. §: A szövetkezet az alapszabályban meghatározott összegű részjegytőkével alapított, a nyitott tagság és a változó tőke elvei szerint működő, jogi személyiséggel rendelkező szervezet, amelynek célja a tagjai gazdasági, valamint más társadalmi (kulturális, oktatási, szociális, egészségügyi) szükségletei kielégítésének elősegítése.

A részjegyről

A részjegytőke, mint a hatályos magyar szövetkezeti vagyony jog alapkategóriája mellett, mind az elmélet, mind a gyakorlat szempontjából a részjegy tekinthető meghatározó vagyony jogi kategóriának.⁴⁶ A törvény definiálja a részjegy tartalmi és alaki kellékeit egyaránt. Tartalmi meghatározása értelmében a szövetkezeti részjegy a szövetkezeti tag vagyoni hozzájárulását, illetve az erre vonatkozó kötelezettségvállalását jeleníti meg.⁴⁷ Az alaki kellékekre nézve a törvény taxatív felsorolást tartalmaz.⁴⁸ A teljes körű elemzésre tekintettel meg kell említeni, hogy azok a tagok, akik személyes közreműködést nem vállalnak a szövetkezetben, de vagyoni hozzájárulást teljesítenek, tehát befektető tagok, szintén rendelkeznek a szövetkezeti részjegy egy válfajával, az úgynevezett befektetői részjeggyel.⁴⁹

A szövetkezet sajátos természetéből adódóan a szövetkezeti részjegy forgalomképességére vonatkozóan speciális rendelkezések érvényesülnek. A hatályos törvény 51. §-a szerint főszabályként a részjegy másra nem ruházható át. Kivétel azonban e tekintetben a szövetkezet tagja, illetve az a szövetkezetbe belépni kívánó személy, aki szövetkezeti tag részjegyét vásárolja meg.⁵⁰ A részjegy jogi természetével kapcsolatosan megjegyzendő továbbá, hogy örökölhető. Fontos tartalmi szabály még, hogy a részjegyek névértéke csak azonos összegű lehet.⁵¹

A pótbefizetésről és a tagi kölcsönről

A szövetkezeti vagyoni szabályozás körében az esetleges veszteséges működés kiegyensúlyozásának rendelkezései különösen jelentősek. A Nagy Ferencz által kimunkált Szövetkezeti törvény alapján működő szövetkezeteknek a veszteség fedezésére külön tartalékalapot kellett képezniük. A hatályos magyar szövetkezeti törvény a veszteség rendezésére vonatkozóan két vagyony jogi kategóriát is szabályoz: a pótbefizetést és a tagi kölcsönt. Amennyiben az alapszabály tartalmazza a pótbefizetés lehetőségét, pótbefizetés rendelhető el, a törvényben meghatározott feltételek mellett. Lehetőség van továbbá tagi kölcsön igénybevételére is, ugyan-

⁴⁶ A részjegy jogi természetének elemzésére ld. DOMÉ 1994, 13-22., továbbá RÉTI 2005, 173-192. o.

⁴⁷ Sztv. 44. § (1) bek.

⁴⁸ Sztv. 44. § (2): A részjegyen fel kell tüntetni: a) a szövetkezet nevét, székhelyét; b) a tag nevét (cégnevét), lakóhelyét (székhelyét); c) a tag által vállalt és teljesített vagyoni hozzájárulás összegét; d) a részjegy kiállításának időpontját, és a kiállítására jogosult személy aláírását.

⁴⁹ Ld. a befektető tagra és befektetői részjegyre Sztv. 60. §

⁵⁰ Ld. erről Sztv. 43. § (2) bek.

⁵¹ Sztv. 51. § (1) bek.

csak a törvényben meghatározott előírások betartásával. Mindkét vagyoni jogi kategóriát tehát a törvény részletes szabályozza.⁵²

A tartalékalapról

A szövetkezeti vagyoni jogot ugyancsak megjelenítő vagyoni jogi kategória, azaz a tartalékalap a magyar szövetkezeti jogban kiemelkedő jelentőséggel került szabályozásra. A szövetkezet gazdasági lényegét meghatározó önsegély és szolidaritás elvéből következően a magyar hatályos szabályozás részletesen, mintaértékűen rendelkezik a közösségi alapról, mely a tagok és hozzátartozóik részére szolgáltatható juttatások és támogatásokra biztosítja az anyagi fedezetet.⁵³ A közösségi alap szabályozása tekintetében kiemelendő, hogy a szövetkezet gazdasági lényegét meghatározó kettős célkitűzésrendszerre tekintettel a felhasználása körében szigorú szabályok érvényesülnek. Kiemelendő a hatályos törvény azon rendelkezése, melynek értelmében a szövetkezet gazdasági társasággá való átalakulása vagy jogutód nélküli megszűnése esetén – a hitelezőkkel való elszámolást követően – a közösségi alapot az alapszabály rendelkezése szerinti szövetkezet, vagy a szövetkezeti szövetség részére kell átadni.⁵⁴

Zárógondolat

A szövetkezeti vagyoni jogi szabályozás magyar és német viszonylatú elemzéséből megállapítható, hogy a szövetkezet gazdasági lényegének, sajátos gazdasági tartalmának, a szövetkezeti kettős célkitűzésrendszernek a megvalósulását legerőteljesebben a szövetkezet speciális vagyoni jogi kategóriának a szövetkezeti szabályozásokban való érvényesülése segíti elő. A szabályozások vizsgálata nyomán szükséges még megjegyezni, hogy a magyar és a német vagyoni jogi rendelkezések főbb ismérveikben hasonlóságot mutatnak egymással harmonizálva az SZNSZ által megfogalmazott alapelvekkel.

⁵² A pótbefizetésre ld. Sztv. 54. §, a tagi kölcsönre 52-53. §

⁵³ Sztv. 58. §

⁵⁴ Sztv. 71. §

Felhasznált irodalom

BIRCHALL, Johnston: Rediscovering the cooperative advantage. Poverty reduction through self-help. Cooperative Branch, International Labour Office, Geneva, 2003

BRAZDA, Johanna – KRAMER, Jost W. – LAURINKARI, Juhani – SCHEDIWIY, Robert: Anders als die Anderen, Eine unbefangene Annäherung an Genossenschaften. Sozialwirtschaft und Dritten Sektor. CT Salzwasser-Verlag GmbH & Co. KG, Bremen, 2006

DOMÉ Györgyné: A szövetkezeti részjegy és üzletrész közös és eltérő vonásai. Jogtudományi Közlöny, 1994/11-12. 13-22. o.

GALOVITS Zoltán: A magyar szövetkezeti jog. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1901

KUNCZ Ödön: A magyar kereskedelmi és váltójog vázlata. Grill Kiadó, Budapest, 1922

KUNCZ Ödön: A Rochdale-i elvek és a szövetkezet jogi fogalmának körülírása. Magyarországi Szövetkezetek Szövetségének Kiadása, Budapest, 1935

LANG – WEIDMÜLLER: Genossenschaftsgesetz (Gesetz betreffend die Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften) Kommentar. 35. Auflage, De Gruyter Recht, Berlin, 2006. 1-1154. o. A törvény szövegét ld. még: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/geng/gesamt.pdf>, 2012. 02.18.

NAGY Ferencz: A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló törvény magyarázata. Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest, 1898

NAGY Ferencz: A szövetkezetek alapelve című Akadémiai székfoglaló értekezés. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906

IHRIG Károly: A szövetkezetek a közgazdaságban. Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt., Budapest, 1937

PÁL József: A szövetkezeti identitás nemzetközi szabályozása. In: FARKAS Tamás – BECZ Miklós – FEKETE József – KOSZORU István – PÁL József – PETROVAI György – PRUGBERGER Tamás – RÉTI Mária – SZÉP György – ZSOHÁR András: A szövetkezetek szabályozása Magyarországon. (Szerk.: FEKETE József) Szövetkezeti Kutató Intézet, Budapest, 2009

RÉTI Mária: Észrevételek az egységes szövetkezeti törvény megalkotásához. Szövetkezés, 2005/1. XXVI. évfolyam, 173-192. o.

RÉTI Mária: A kereskedelmi társaságok felelősségi szabályairól. Magyar Jog 2005/2. LII. évfolyam

RÉTI Mária: Szövetkezeti jog. Egyetemi jegyzet, ELTE Eötvös Kiadó, 2010

YEO, Stephen: Theorizing Co-operative Studies: Obstacles and Opportunities for Twenty-First Century Co-operative and Mutual Enterprises. In: Szerk.: MACPHERSON, Ian – MCLAUGHLIN-JENKINS, Erin: Integrating Diversities Within Complex Heritage. Essays in the Field of Co-operative Studies, Series on Co-operative Studies, Vol.2., New Rochdale Press, 2008